

A vállon lőtt menyasszony

Lokális örökség, családtörténet és 18. századi történeti
folklorisztika

Ament-Kovács Bence

AKuFF, 2021. 12. 10.

Bemutakozás

Ament-Kovács Bence
BTK Néprajztudományi Intézet
Történeti néprajzi Témacsoport

Az előadás elkészítésekor a szerzőt ELKH SA-35/2021 kódú, *Örökségképzés, kulturális emlékezet, identitás* című kutatási projektje támogatta.

© Ament-Kovács Bence 2021

A témaválasztás

Családi kötődés

Képzettség

Forrásadottságok

Diósberény Újhegy
Balaskó Balázs drónfelvétele, 2016

© Ament-Kovács Bence 2021

Elméleti, módszertani művek

BAUSINGER, Hermann

1970 Zur Problematik historischer Volkskunde. In: GEIGER, Klaus – JEGGLE, Utz (szerk.): *Abschied vom Volksleben*. 155–172. Tübingen, Tübinger Vereinigung für Volkskunde. /Untersuchungen des Ludwig-Uhland Instituts für Empirische Kulturwissenschaft 27./

BÁRTH Dániel

2005 A katolikus egyházi irányítás és a népi kultúra kapcsolatának kora újkori forrásai. In: HOPPÁL Mihály (főszerk.), VARGYAS Gábor (szerk.): *Ethno-Lore*, XXII. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének Évkönyve. 47–70. Budapest, Akadémiai Kiadó.

2012 „Miért és hogyan történelmi tudomány a néprajz?” A történelmi szokáskutatás távlatai. In: ifj. BERTÉNYI Iván – GÉRA Eleonóra – RICHLY Gábor (szerk.): *„Taníts minket úgy számlálni napjainkat...” Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére*. 23–36. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

BEDNARIK János

2016 Miért és hogyan néprajz a történelmi kutatás? Újabb német javaslatok a „történelmi terep” elméletéhez és módszertanához. In: BALOGH Balázs (főszerk.), ISPÁN Ágota Lídia – MAGYAR Zoltán – MÉSZÁROS Csaba – VARGYAS Gábor (szerk.): *Ethno-Lore* XXXIII. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének Évkönyve. 191–222. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet.

BÓDY Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.)

2006 *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Budapest, Osiris.

BURKE, Peter (szerk.)

2001 *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge, Polity Press.

FENSKE, Michaela

2007 Mikro-, makro-, agency. Történelmi néprajz mint kulturális antropológiai praxis. *Tabula*, X, 2, 195–219.

FILEP Antal – ÉGETŐ Melinda (szerk.)

1989 *Történelmi-néprajzi források a XVIII–XIX. századból*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport. /Documentatio Ethnographica, 13/

FÜLEMILE Ágnes – KISS Réka (szerk.)

2007 *Történelmi forrás – Néprajzi olvasat. Gazdaság-, társadalom- és egyháztörténelmi források néprajzi értelmezésének lehetőségei*. Budapest, L'Harmattan – MTA Néprajzi Kutatóintézete. /Documentatio Ethnographica, 23./

GÖTTSCHE, Silke

2007 Archivalische Quellen und die Möglichkeiten ihrer Auswertung. In: UŐ. et LEHMANN, Albrecht (szerk.) *Methoden der Volkskunde Positionen, Quellen und Arbeitsweisen der Europäischen Ethnologie*. 15–32. Berlin, Reimer.

HOFER Tamás (szerk.)

2001 *Történelmi antropológia*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport.

KOCKA, Jürgen (szerk.)

1977 *Theorien in der Praxis des Historikers: Forschungsbeispiele und ihre Diskussion*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht. [Geschichte und Gesellschaft, Sonderheft 3.]

KRAMER, Karl Sigismund

1989 *Beschreibung des Volkslebens. Zur Entwicklung der „Münchener Schule”*. München, Münchner Vereinigung für Volkskunde.

INGENDAHL, Gesa – KELLER-DRESCHER, Lioba

2010 Historische Ethnografie. Das Beispiel Archiv. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, 106, 2, 241–263.

MOSER, Hans

1985 *Volksbräuche im geschichtlichen Wandel. Ergebnisse aus fünfzig Jahren volkskundlicher Quellenforschung*. München, Deutscher Kunstverlag.

SEBŐK Marcell (szerk.)

2000 *Történelmi antropológia. Módszertani írások és esettanulmányok*. Budapest, Replika.

SZIJÁRTÓ M. István

1985 *A történész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata*. Budapest, L'Harmattan. /Mikrotörténelem 7./

VÁRI András (szerk.)

1990 *A német társadalomtörténet új útjai. Tanulmányok*. Budapest, Közép- és Kelet-Európai Akadémiai Kutatási Központ. /Gazdaság- és társadalomtörténelmi füzetek 1./ VARGYAS Lajos

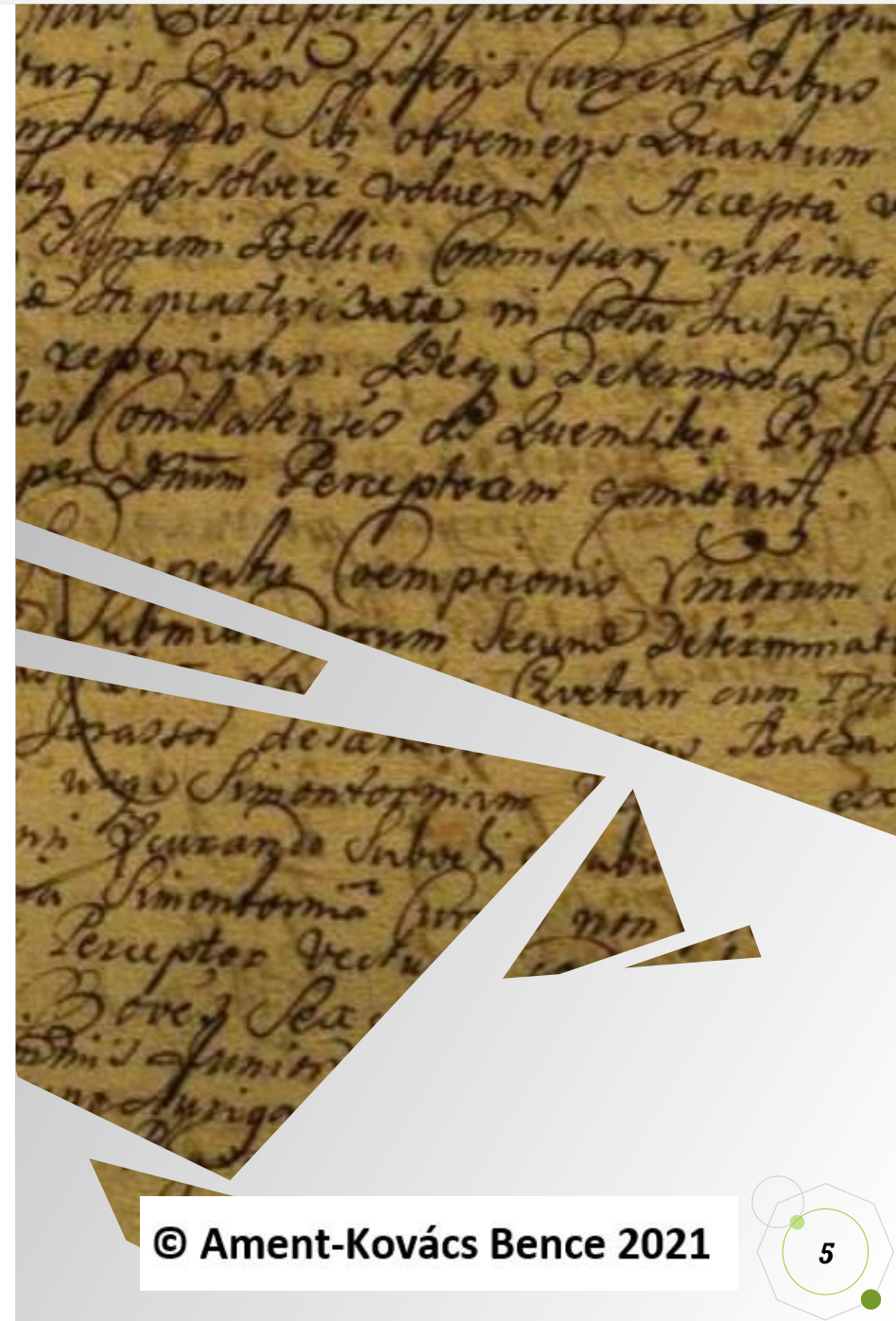
1961 Miért és hogyan történelmi tudomány a néprajz? *Néprajzi Értesítő*, XLIII, 5–20.

Forrástípusok 1.

- Nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek
  - Online elérés: [Hungaricana](#)
  - Regesztakötetek

620. Az ifj. Daun ezred alezredesének hat szarvasmarháját, egy kocsissal megyénk különböző falvaiba helyezik el havi váltással. Ennek felügyeletét Maurer András biztosra bízták. 238-239.
621. Mivel igen sok kihágásról értesültek, amelyeket a beszállásolt katonák követtek el, ezért ezek orvoslására úgy határoztak, hogy a Simontornyai járásban Maurer András biztos, a Földváriban Czompo István írja össze az összes kihágást, miután ezeket kiegyenlítették, egy-egy tiszttel, akit a kapitány mint parancsnok jelölt ki erre. 239.

Link Dóra:
Tolna vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1714-171.
Szekszárd, 2004.

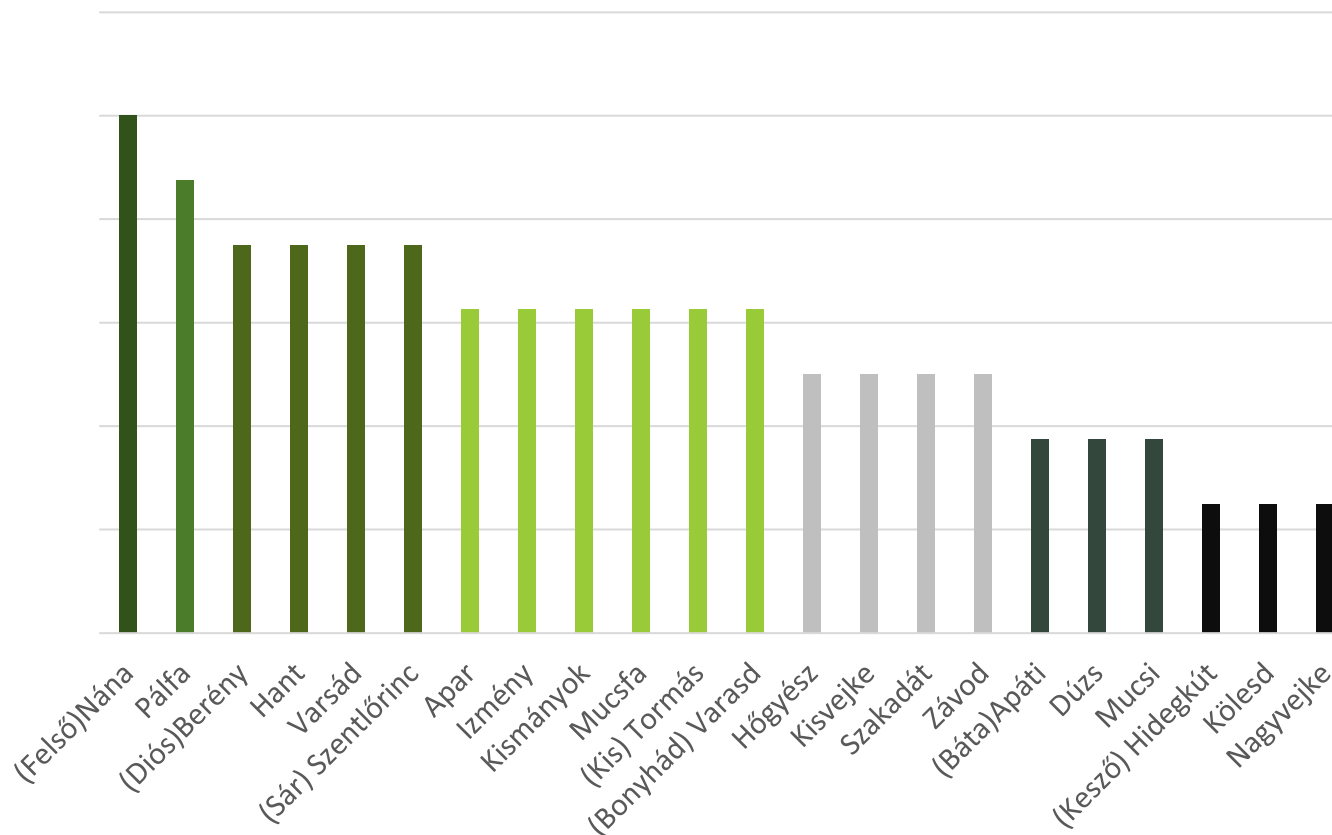

A Mercy-uradalom példája 1.

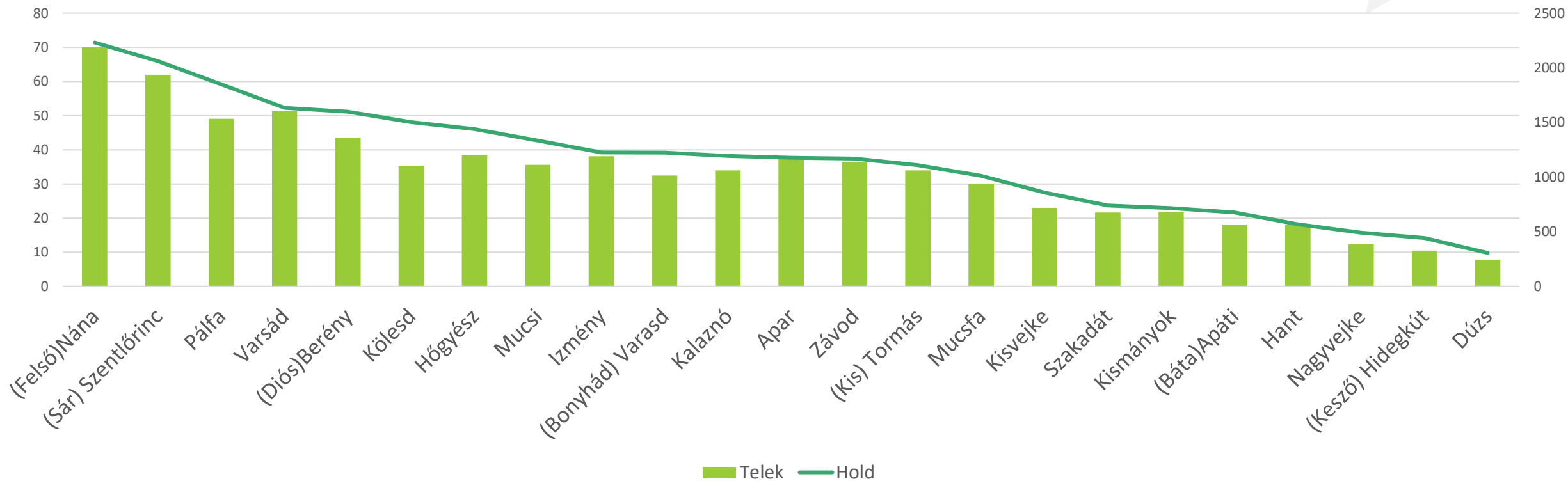
(Felső)Nána	8/8
Pálfa	7/8
(Diós)Berény	6/8
Hant	6/8
Varsád	6/8
(Sár) Szentlőrinc	6/8
Apar	5/8
Izmény	5/8
Kismányok	5/8
Mucsfa	5/8
(Kis) Tormás	5/8
(Bonyhád) Varasd	5/8
Hőgyész	4/8
Kisvejke	4/8
Szakadát	4/8
Závod	4/8
(Báta)Apáti	3/8
Dúzs	3/8
Mucsi	3/8
(Kesző) Hidegkút	2/8
Kölesd	2/8
Nagyvejke	2/8

Telkes jobbágyok átlagos telekmérete

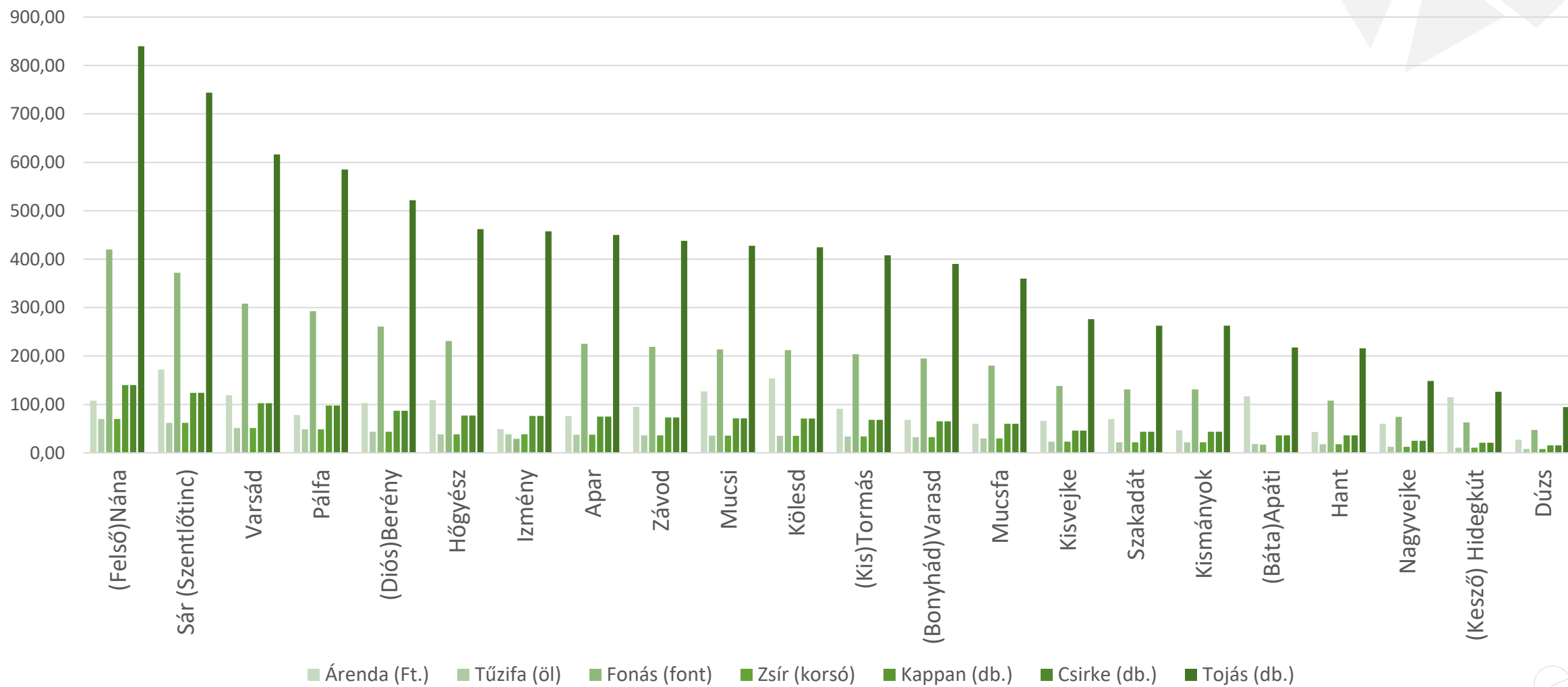
A Mercy-uradalom példája 2.

A telkek (db.) és földterületek (hold) aránya településenként az úrbéri felmérés idején

A Mercy-uradalom példája 3.

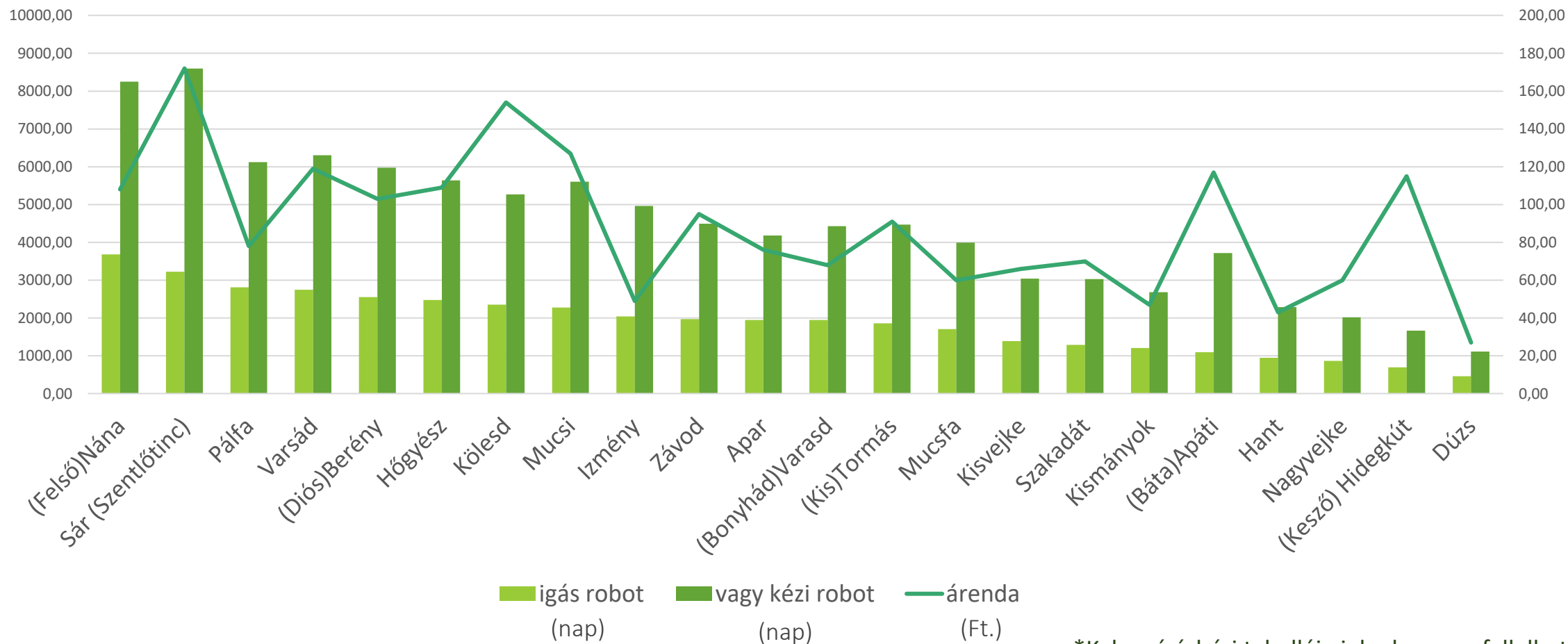
A járandóságok település szerinti megoszlása

Forrás: a szerző PhD disszertációja, kézirat

A Mercy-uradalom példája 4.

Az árendafizetés és robotkötelezettség viszonyrendszere

*Kalaznó úrbéri tabellája jelenleg nem fellelhető

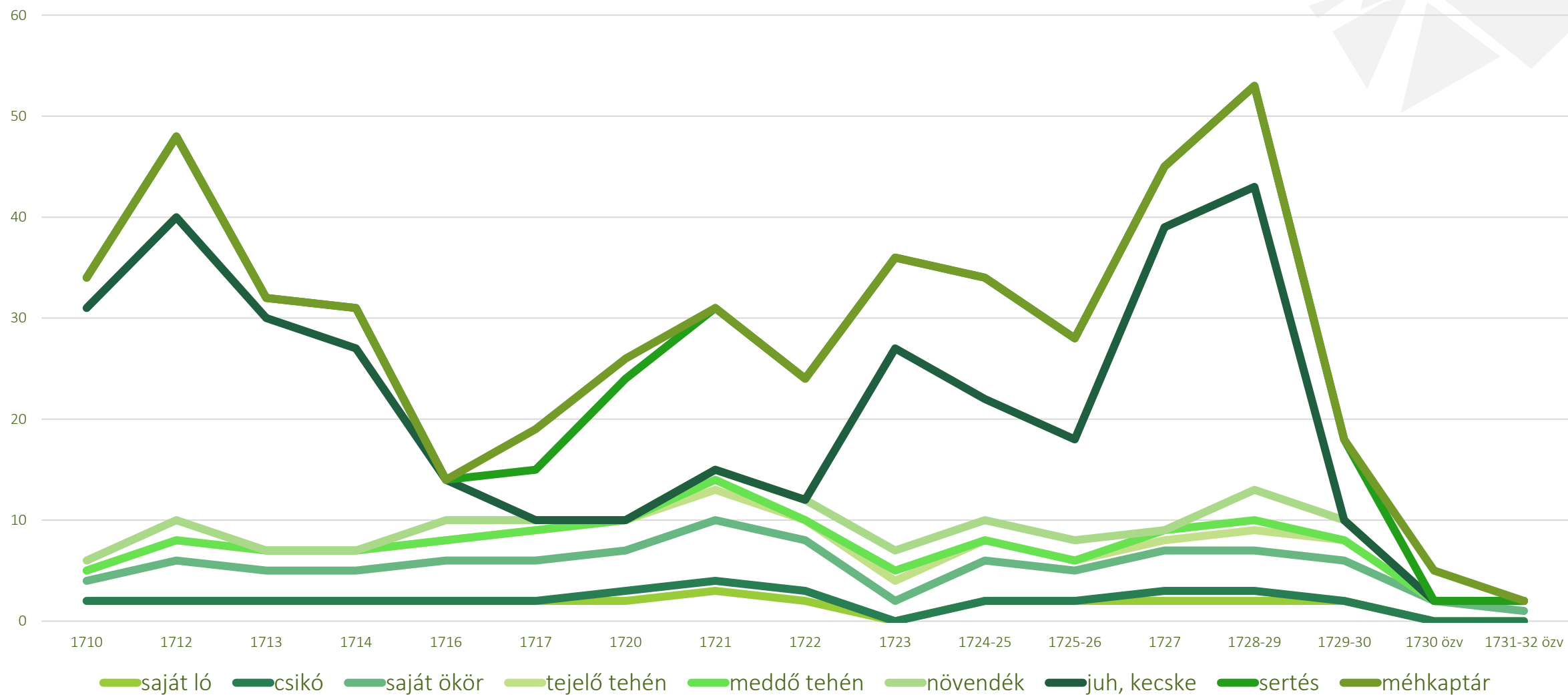
Nagyállatok és családfeők viszonya a diósberényi vagyonösszeírásokban

Forrás: a szerző PhD disszertációja, kézirat

© Ament-Kovács Bence 2021

Balaskó Bencze [Benedek] állatállománya (Mucsi - Pinchely – Diósberény)

Forrás: a szerző PhD disszertációja, kézirat

© Ament-Kovács Bence 2021

Forrástípusok 4.

PEL.II.1.c.016.49.p;
PEL.II.1.c.018.17-51.p.

- Lélekösszeírások
  - Egyházmegyei forrás!
  - Hengl, Ferdinand kötetei, AKdFF kiadványok

Franciscus Henne
 Maria Anna uxornata banchin
 Maria Anna filia
 Martinus Kahlbtunner famulq.
 Casparus Bayer Vitricus Hospiti
 is
 Anna Maria uxornata Mathesin
 antea Hennein mater ho-
 spitis.
 Catharina Hennein horum serum
 filia

Kovács Simon, Szakadát, 1755

Henckelmann János, Hőgyész, 1767

Winkler Mihály, Szakadát, 1767

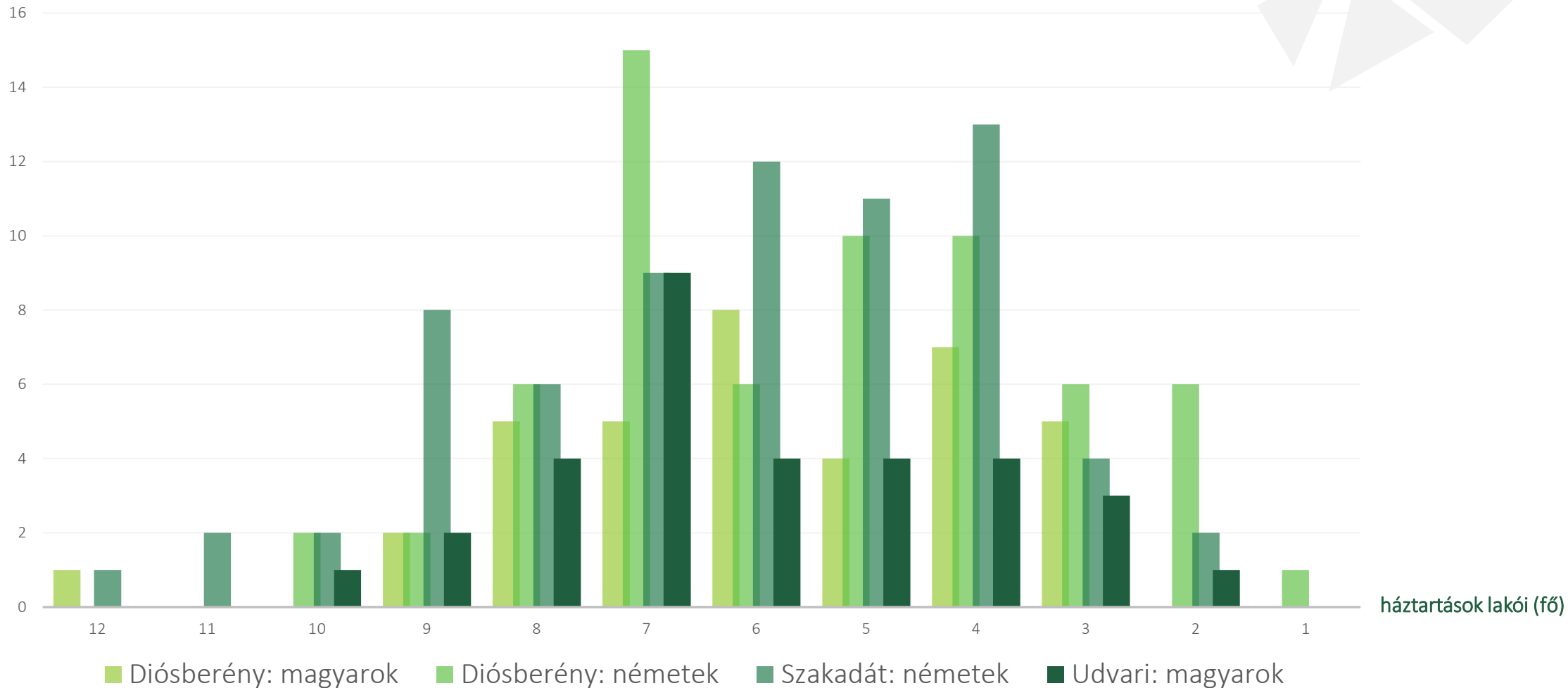
1755 Szakadát

Georgius Zehck
 Johannes Zehck
 Caspar Schöpfer
 Wilhelmus Schöpfer Junior
 Mathias Schöpfer
 Johannes Zehck
 Antonius Zehck
 Peter Kreps
 Wilhelmus Schöpfer Senior
 Wilhelmus Krauß
 Joannes Schöpfer
 Wilhelmus Lauck
 Bernardus Schmidt
 Joannes Lauck
 Ludovic Kahl
 Jacobus Schöpfer
 Wilhelmus Schmidt
 Joannes Schplitz
 Jörig Schmidt
 Philippus Kreis
 Christoph Forti
 Wilhelmus Keller
 Josephus Krauß
 Joannes Weller

Continuatio.					
Familias.	Mfamilias.	Filij calibef.	Filia imupte.	consanguinei calibef	Famuli calibef.
Nicolaus Krem.	Margaretha Wolff.	Joan.	Elisabetha.		
Conrad. Krem.	Marg. Laux.	Joan.	A. Elis.		
Joan. Schöpfer.	A. Marg. Schöpfer.	Dalhart.			
Henricus Schneider.	A. Elis. Schmit.	Joan. Wilhel.			
Matthias Schneider.	Elis. Müller.	Joan.			
Joan. Schneider.	Marg. Schöpfer.	Andreas.			
Henricus Schöpfer.	Theresia Moker.	Joan.	Elisabetha.		
Conradus Kauter.	A. Barb. Kall.	Andreas.	Anna.		
		Joan.			

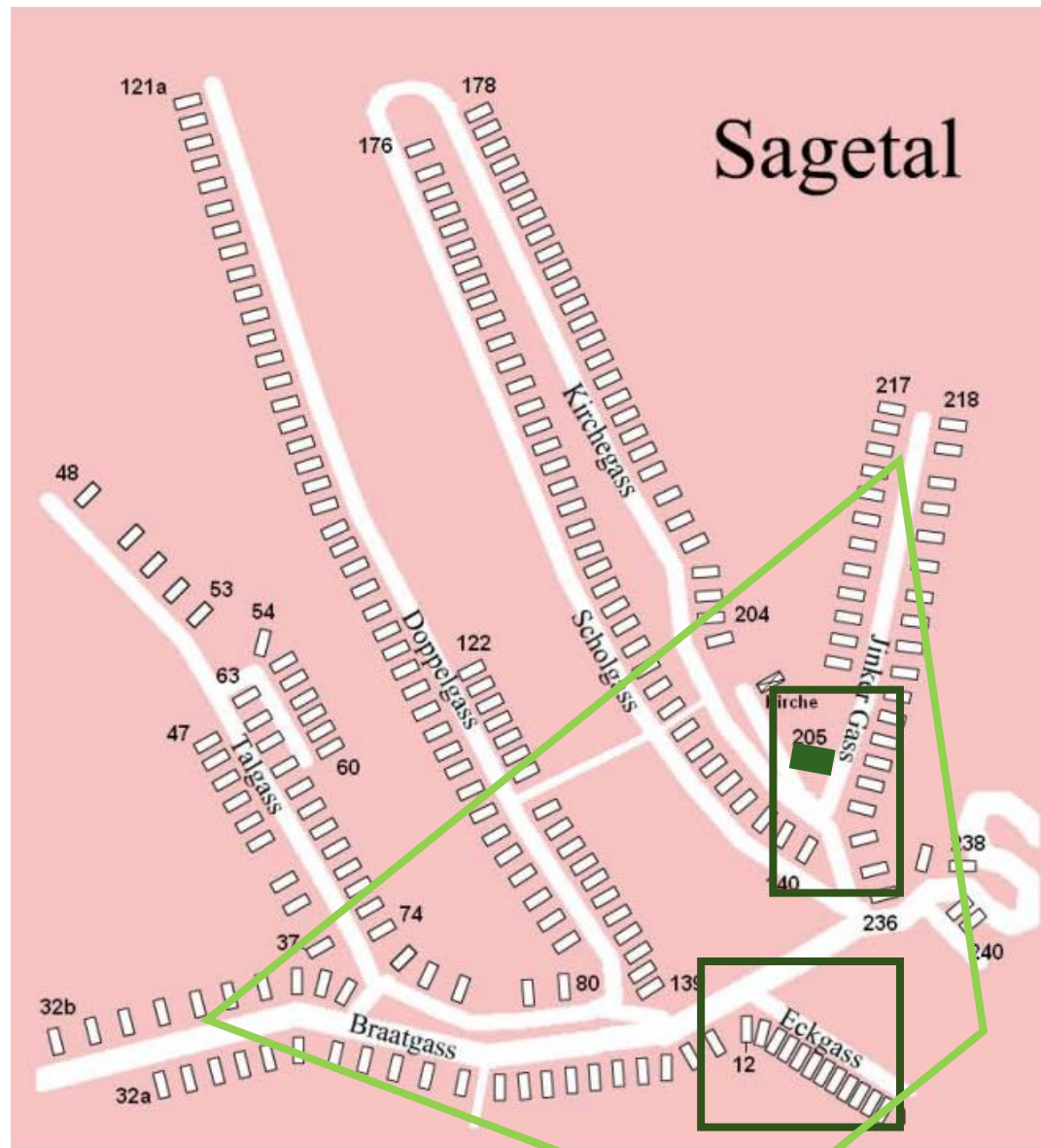
Magyar és német háztartásszerkezet: Diósberény, Szakadát, Udvari

háztartások száma (db.)

Forrás: a szerző PhD disszertációja, kézirat

© Ament-Kovács Bence 2021

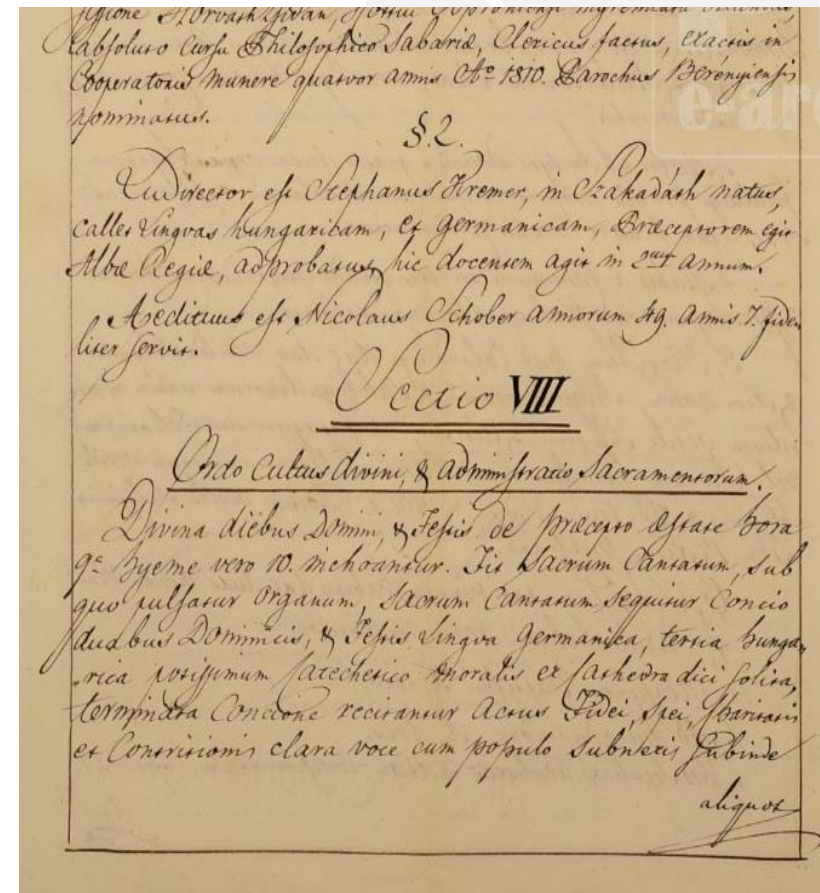
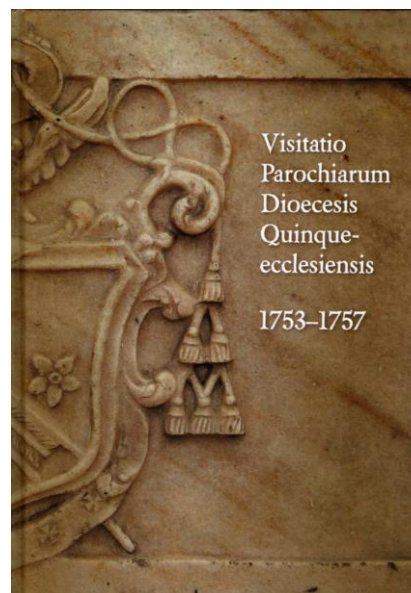
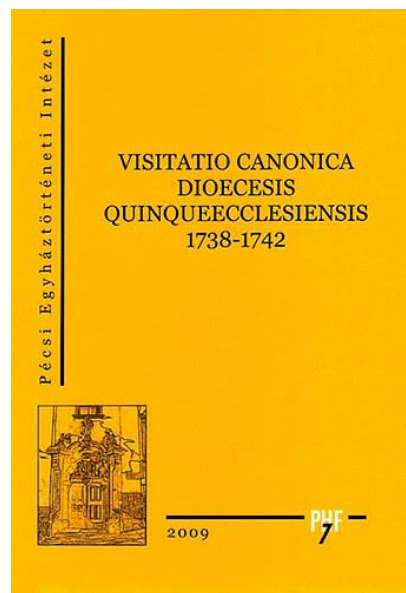
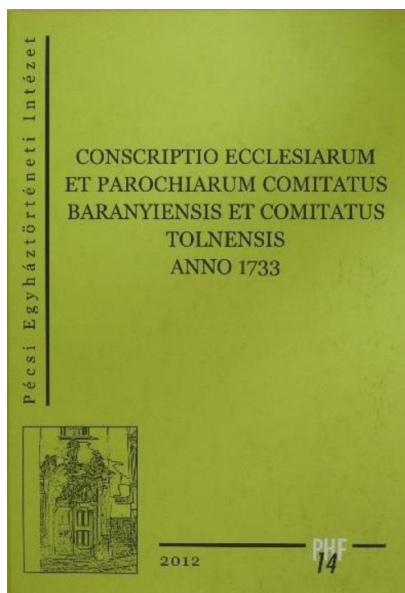

Közli: Brettner Éva 2005
Kiegészítette: Krémer Péter

© Ament-Kovács Bence 2021

Forrástípusok 5.

- Egyházlátogatási jegyzőkönyvek
  - Elérhető az egyházmegyei levéltárban, vagy a plébánián másolatban
  - Forráskiadványok

PEL.1.1.1828.Diósberény, 6.p.

A Pécsi Egyháztörténeti Intézet kiadványai Gőzsy Zoltán és Varga Szabolcs szerkesztésében.

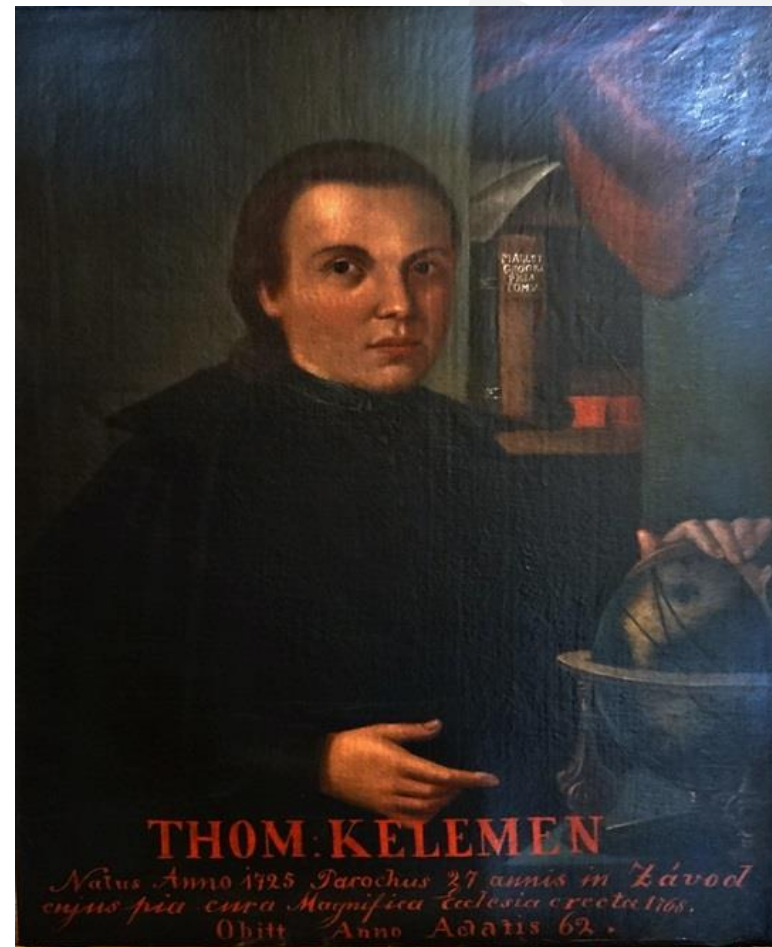
© Ament-Kovács Bence 2021

Forrástípusok 6.

- Plébániai iratok
  - Kéziratos források
    - Historia Domus
    - Protocollum
  - Kiadott források
    - plébániatörténet

Winkler Mihály szakadati plébános
portréja,
Völgységi Múzeum, F.2011.3336.

Kelemen Tamás János závodi plébános
portréja,
Závod, Elblinger Ferenc felvétele.

© Ament-Kovács Bence 2021

Winkler Mihály irodalmi munkássága

- Historia Domus + Protocollum Szakadár, Bonyhád, Göndre [összesen mintegy 400 p.]
- *Domestica Crammatica Ecclesiastica pro viro Ecclesiastico curato*. Scripsit Michael Winkler, indignus Parochus Szacadathiensis. Anno 1761. [160 p.]
- *Manipulus Florum. Anno 1767 haec collegi, seu potius praefato anno terminavi*. Michael Winkler, indignus Parochus Sakadathiensis. [1514 példa, 1051 p.]
- PEL.III.123.005. Humano-Pomarium Parochiae Szakadathiensis. [104 családfa]
- *Máttéah-Schlisil, wi man sal lesen das Jhudisch Teitsch gedrukti un geschribini*, verfertig durch Michael Winkler in der Marktflek Bonhad im jar nach dem anfang des kristtichin glabins 1787.
- *Ein Gespräch zwischen einen Christen und zwischen einen iud*. Gödre 1790. von Michael Winkler, Pfarrer und Dechand. [950 p.]
- *Dubium super eo, an non gens Hungara possit censeri suam originem deducere de seminje S Patriarchae Abraham*. Proponit Mich. Winkler. Can. V. eccl et VADiaconus Gödrensis. Gödre, 1794. [75.p.]
- *Neu erfundene Stern Uhr mit beygefügter Sonnen Uhr nach Bolushöhe 46 Grad und 30 Minuten* verfertiget von Michael Winkler, Pfarrer und Dechand zu Gödry im Jahr Christi 1791.
- *Epistola ad omnes Judaeos, qui dispersi sunt sub caelo per universam terram*. Viennae, Joseph Hraschanzky. 1800. [54 p.]

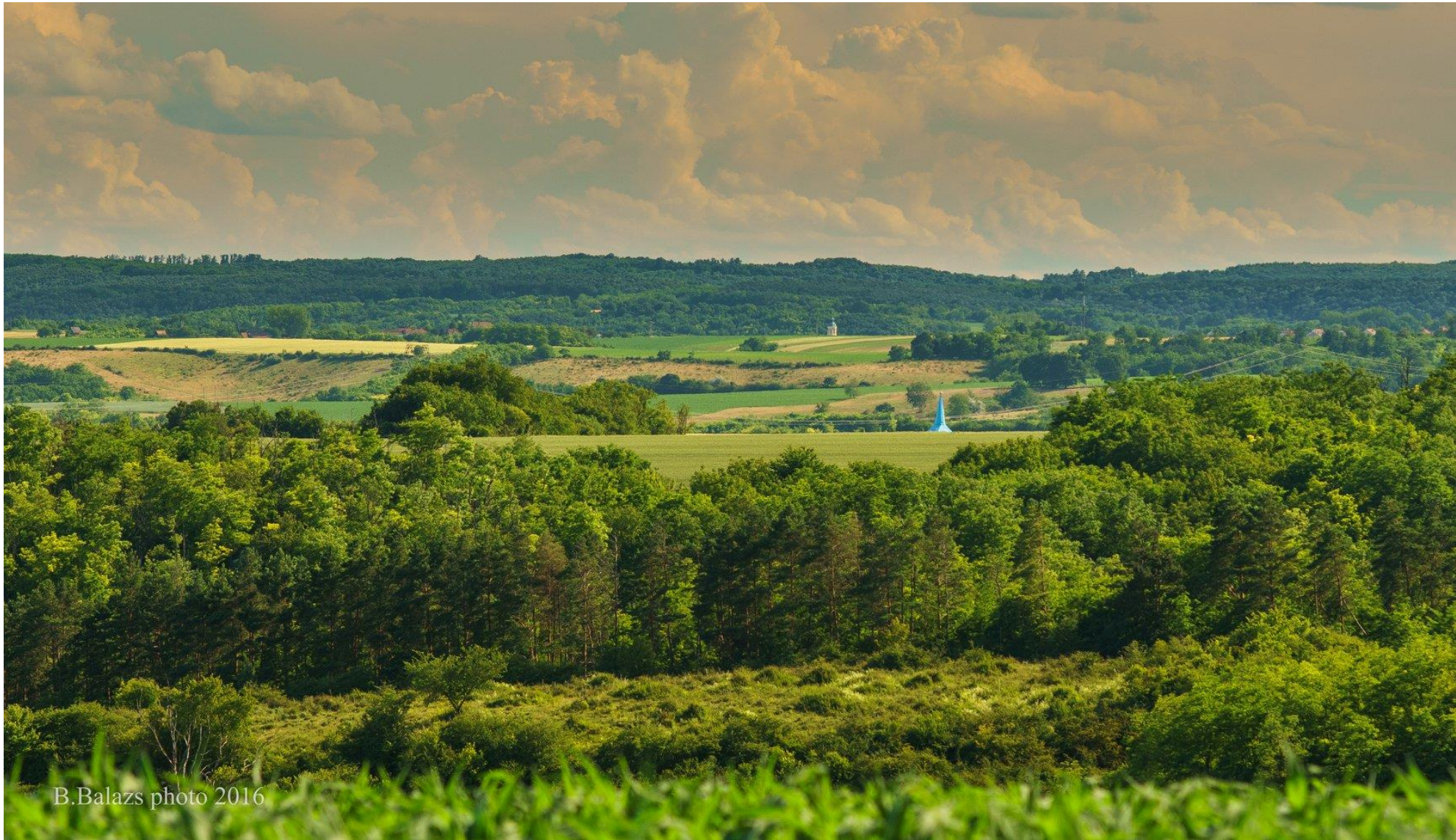
Meredek partoldalak a murgai bekötőúton
Csorba Károly felvétele, 2021

„Abban az időben, amikor a mai mucsiak nagyanyái és dédanyái Mucsi földjén megtelepedtek, Fulda provinciából birtokba vették e sűrű erdőt, minden oldalról környeztek házsoraik, éppen úgy építették falujukat mintha bűvóhely lenne, teljesen szűk utcákkal, közös elhatározás szerint – véleményem szerint, hogy előnyük legyen, erdei emberek mai elméjük olyan mint jellemük, távol Jupitertől, távol a villámoktól (procul a Jove procul a fulmine).”

Nagy Ferenc, Mucsi. PEL.III.087.historia,0007: 9.p.
(Saját fordítás)

Közli: Ament-Kovács 2020, 242.

Ament-Kovács Bence: A Mercy – Apponyi uradalom római katolikus alsópapsága. Történelemszemlélet és néprajzi érdeklődés. In: Balogh Balázs (főszerk.), Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán – Fülemlile Ágnes – Ament Kovács Bence (szerk.): *Közösség, hagyományértelmezés, interakció és változás. Ethno-lore XXXVII. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve*. Budapest, 2020. 231–266.

A hógyészi és berényi templomtorony
Balaskó Balázs felvétele, 2016

„Megpróbáltam a fiatalokat az éjszakai csavargásról leszoktatni. Többször is hangsúlyoztam a rendszeres gyónás és a böjt megtartásának kötelességét, ami végül elriasztotta őket. Mivel el akartam érni, hogy a lányok ne táncoljanak a vendéglőben ünnepnapokon, kikötöttem, hogy akik táncolni mennek, [azok számára] processzió alkalmával nem engedélyezem a zászlók megkoszorúzását. Azonban, ha az egyik, vagy a másik mégis besurranna, úgy letépem a koszorúját és kihajítom a templomból. Egyszer így is tettem. Ez azonban csak egyetlen egy személy esetében volt, aki [az előírásnak] teljesen hátat fordítva [adta fejét] a táncra. Neki azonban nem volt nyugodalma a többi lánytól. Kinevették, és nem próbált többé koszorút felkötni [a templomi zászlókra].

A berényi lányoknál azzal próbálkoztam, hogy bejelentettem, hogy a processzión csak azoknak engedélyezem a Szűzanya szobrát vinni, akik nem gyalázzák meg az ünnepet a kocsmában részeges legényekkel és férfiakkal. Dönthetnek, hogy a Szűzanyával, vagy a feslett emberekkel tartanak. Ha az előbbit választja [valaki], el kell kerülnie a kocsmá forgatagát; de ha az utóbbit, akkor nem hagyom, hogy processziókon vigye a szobrot. Ha [mindnyájan] szívesebben választják a táncot, akkor nem hagyom többé a szobrot a templomból kivinni.”

Winkler Mihály, Szakadát. PEL.III.123. 13.p.

(saját fordítás)

PhD disszertáció, kézirat

A fordításhoz segítségemre volt:

Galambos, Franz: Glaube und Kirche in der Schwäbischen Türkei des 18. Jahrhunderts: Aufzeichnungen von Michael Winkler in den Pfarrchroniken von Sza-kadát, Bonyhád und Gödre. München, 1987. /Studia Hungarica 34./

© Ament-Kovács Bence 2021

„A szakadátiaiak körében sok babonás szokás akadt. Általános gyakorlat volt, hogy ha egy menyasszony kijött a szülői házból, hogy a templomba vezessék, egy mézeskalácsot készített neki a mézesbábos, hogy három részre harapja, és feje felett a három darabot a körülálló tömegbe vesse. A menyasszonyok hosszú kézvédőt (manica) viseltek, hogy senki se láthassa útközben, vagy a templomban csupasz kezüket. Ha nem tartották be ezeket a szokásokat, és előfordult, hogy az ifjú házásoknak csak a második, vagy a harmadik évben fogant gyermeke, a gonoszt sejtették a háttérben. Ez aztán vitát váltott ki a házastársak között, akik a meddőséget illetően egymásra mutogattak.”

„Franz Gallinek fővadász (egy valóban buzgó ember) azt mesélte nekem, hogy minden tisztelet hiányzik Isten házában, hogy az emberek esküvők alkalmával a főzőedényekkel és sütőedényekkel, és [az eszközzel] amellyel az asszonyok kenyérsütéskor a parazsat húzzák ki a kemencéből, lovaglásszerűen jönnek a templomajtóig, betörnek és a templom körüli sírokon olyan zajt csapnak, mintha fegyverek sülnének el. Még a mise alatt is élcelődnek boroskancsóikkal és poharaikkal istentelen módon.”

„ [...] Ez az eset életemben a második: Mikor Szakadátton voltam plébános, 1765-ben, Berény községemben volt az első. [A]mikor Koch Fülöp leányát, Erzsébetet esküvőre a templomba vezették, egy bizonyos fiatalember pisztolya két golobissal volt megtöltve. Ezeket a náluk beszállásolt katona tudta nélkül vette el. Amikor a menyasszony kilépett az atyai házból, ez az ifjú annak lábai előtt a földre akart lőni, de meghúzta a ravaszt, mielőtt a fegyvert a föld felé fordította volna. A menyasszony - Istennek hála - fejével ugyan elhajolt és így a halálos lövést elkerülte, de a golyók mégis átfúrták karját és a mögötte haladó Sonntag Ferencet is érték. Mindkettő összeesett. Fölgyógyultak, de a golyók bent maradtak a férfi testében. Ilyenek történnek, mikor esküvők alkalmával részeg fejjel lövöldöznek.”

Winkler Mihály visszaemlékezése a gödrei Historia Domusban szakadati éveire

Az eredeti dokumentum jelenleg nem fellelhető

Galambos 1989, 514.p.

(Galambos Ferenc fordítása)

Galambos Ferenc: Winkler Mihály a „közjó” előmozdítója a XVIII. Században. In: Szita László (szerk.) *Baranyai helytörténetírás* 1989. *A Baranya Megyei Levéltár évkönyve*. Pécs, 1989. 485-526.

Forrástípusok 7.

- Uradalmi iratok
  - Úriszéki jegyzőkönyvek
  - Határperek
    - Irányított szituáció
    - Napjainkban elsősorban a megyei levéltárakban kutatható

Hőgyész településképe
(forrás: Máté Szabolcs polgármester)

179. Az uradalom perli Pász György Kistormáson lakó vándorló kovácsot szodómia bűntettében (1775)

182. Az uradalom perli Neumaer János svajczer bojtár hőgyészi lakost nemi erőszak és lopás miatt (1775)

209. Waller Vilmos János szakadati lakos perli apai örökrészét testvérétől (1776)

326. Tallián Zsuzsanna szakályi lakos perli a dúzsi kocsmárost verekedés, becsületsértés és káromkodás miatt; továbbá perli szökött szolgáját (1782)

1870. Wendling Lőrinc felsőnáni származású katona apai hagyatékához tartozó szőlőt perel testvérétől, Katalintól (1816)

2068. Weber János kalaznói lakos perli feleségét, Kindheimer Évát részegeskedés és tékozlás miatt (1819)

Szakadát – Gerenyás – Berény – Szárazd – Csernyéd határának megállapítása (1747)

Für, Georgius (kb. 90) Regöly

„Berény nevű helységnek Kurucz háboru után lett meg szállása alkalmatosságával ä Fraternyis oda szállott, és hogy marháikban ne talám más földes urak határiban azokat bocsátván azokat kárt vallanának Balaskó Imre, ä ki hasonlóképpen Berények megszállásakor ott le telepedett, de szomszédságának Csernednek született, és így tudván mindenfelül, az határokat, maga mellé vevén az Fatenst és többeket, mindenekefelül a határokat megmutogatta [...]”

Szakadát, Mileta (kb. 78) Somberek

„Szakadáton [...] született a fatens, de kicsin korában attyával, Annyával elmaradván, Marco Lasztovicza által, ä ki Tevelyen, ezen N. Tolna vármegyén lévő Helységbe Kurucz haború előtt tartozkodott föl neveltetett, s föl növése után egy esztendeik annak sertéseit a Szaracsi pusztán örzötte [...]”

Köszönöm a figyelmet!

Ament-Kovács Bence
kovacs.bence@abtk.hu
amentkovacs@gmail.com

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
**Néprajztudományi
Intézet**